

Mapitio ya Kitabu

Jina:	<i>Siku Njema</i> (kurasa 150)
Mtunzi:	Ken Walibora
Mhapishaji:	Longhorn, Nairobi, 1997
Mpatiaji:	Mwenda Mbatiah*

1.0 Utangulizi

Katika miaka ya tisini, riwaya ya Kiswahili nchini Kenya imepiga hatua kubwa za maendeleo. Riwaya pevu kadhaa zimechapishwa katika kipindi hiki. Mbali na *Walenisi* (1995) ya Katama Mkangi ambaye tayari ni mwandishi anayefahamika, baadhi ya riwaya nyingine zilizochapishwa ni *Nyongo Mkali Ini* (1995) ya Rocha Chimera, na sasa *Siku Njema*. Kama Chimera, Walibora ni mwandishi mpya. Kazi inayoshughulikiwa katika makala hii ni riwaya yake ya kwanza. Kwa sasa, Walibora analifanyia kazi shirika la utangazaji la Kenya (KBC) kama mhariri wa habari. Riwaya yake imechangamkiwa na wasomaji nchini Kenya kutokana na usanifu wake kiumbaji.

1.1 Muhtasari wa Hadithi

Hadithi ya *Siku njema* inasimuliwa na mhusika mkuu katika nafsi ya kwanza. Ni hadithi ya kitawasifu ambapo mhusika mkuu, Msanifu Kombo (Kongowea Mswahili) anasimulia juu ya maisha yake. Anaeleza kuwa alizaliwa mjini Tanga, mwaka wa 1957. Wakati huu, mamake, Zainabu, ambaye alikuwa na kipawa cha uimbaji alikuwa amejenga umaarufu mkubwa. Tunaambiwa kuwa "... sifa zake mama zilikuwa zimesambaa ndani na nje ya Tanzania kama mto katika kichaka kikavu" (uk. 3).

Zainabu alifaulu sana kama mwimbaji wa taarabu. Kutokana na mapato yake aliweza kumlea mtoto wake na kugharamia masomo yake. Mwanzoni maisha ya mtoto huyo yanakwenda vizuri, ingawa mzazi wake anayemfahamu ni mmoja tu, yaani mamake. Maisha yanaanza kuwa magumu anapoanza kuugua. Anaugua kwa muda mrefu kisha anafariki dunia. Hapo ndipo mambo yanapombadilikia kabisa msimulizi. Analazimika kwenda kuishi katika nyumba ya mjomba wake, ambapo maisha yanazidi kuwa magumu. Mkaza-mjomba hampendi na anambagua waziwazi na kuwapendelea watoto wake. Chuki yake dhidi ya msimulizi inachochea na ukweli kwamba ni mwerevu kuliko watoto wake. Akiwa shuleni, Msanifu Kombo anajitokeza kama kijana hodari

* Mhadhiri, Idara ya Isimu na Lugha za Kiafrika, Chuo Kikuu cha Nairobi

masomoni. Pia ana kipawa cha ubunifu kwa kutumia lugha ya Kiswahili. Kipawa chake kinadhihirika anapotunga hadithi ambayo inashinda katika mashindano ya uandishi Mkoani Tanga. Tukio hili linampa msimulizi umaarufu na anabandikwa jina la Kongowea Mswahili, ambalo ni jina la mhusika wa hadithi yake. Jina hili linazoeleka kiasi kwamba jina lake la asili linaelekea kusahaulika.

Mhusika mkuu anasimulia jinsi alivyofaulu vizuri katika mtihani wa kitaifa wa kumalizia masomo ya shule ya msingi. Kwa masikitiko makubwa anaeleza kwamba alishindwa kuendelea na masomo kwa kukosa pesa za kulipia karo. Basi analazimika kujishughulisha na kazi ya useremala. Wakati wote huu, wazo la nani babake linaendelea kumsumbua. Mamake alikufa kabla ya kumweleza waziwazi babake ni nani. Dhiki anazozipata maishani zinamlazimisha kwenda kumtafuta babake. Amedokezewa kuwa babake anaishi Kenya. Anafunga Safari kwenda Mombosa kwa mjomba wake mwingine, dhamira yake ikiwa ni kwenda mpaka Kitale - magharibi mwa Kenya - kumtafuta babake. Kwa bahati mbaya, hampati huyo mjomba wake anapofika Mombasa. Anakuta kwamba bwana huyo hajulikani aliko.

Baada ya matatizo mengi, msimulizi anafika Kitale na kuanza kumtafuta babake. Hafanikiwi kumpata lakini hafi moyo. Fadhila za Bi Mercy, mkulima tajiri wa hapo Kitale, zinamwezesha kujikimu, huku akiendelea kumsaka mzazi wake. Katika pitapita zake, anafahamiana na Mzee Kazikwisha anayeaminiwa kuwa ni kichaa. Hatimaye msimulizi anakuja kugundua kuwa mzee huyo ndiye babake - Juma Mukosi. Alikuwa hamtambui tangu awali kwa sababu jina lake hasa lililokuwa limesahaulika, akawa anajulikana kwa jina la Mzee Kazikwisha ambalo lilikuwa la kubandikwa. Mzee huyo anamtambua mwanawe mara tu anapomuona, lakini hajitambulishi kwake mpaka dakika ya mwisho ya uhai wake, ambapo anaandika wasio na kumfichulia msimulizi kila kitu. Kwa maneno mengine, msimulizi anapomvumbua babake, tayari amekufa. Hata hivyo, babake anamwachia mali nyingi ambayo yanabadilisha kabisa maisha yake. Baada ya kurithi mali hiyo, anamuoa Vumilia, rafikiye wa utotoni, na kuishi raha mustarehe katika shamba maddal basari la marehemu babake.

2.0 Maudhui

Maudhui ya *Siku Njema* yamejengeka katika matilaba ya aina mbili ambayo yanahusiana. Kwanza, mwandishi anataka kuonyesha umuhimu wa kuwa na ustahamilivu na matumaini katika maisha. Pili, anayatetea maadili mahsusi ya kijamii, hasa *uungwana*, *ukweli* na *utu*. Makusudio ya mwandishi yamewasilishwa kupitia hasa mhusika wake mkuu, ambaye kama tulivyotaja hapo juu ndiye msimulizi wa hadithi. Hulka na matendo ya mhusika huyo vinabeba falsafa ya maisha ya mwandishi.

Tumegusia hapo juu mazingira ambamo msimulizi alizaliwa. Tumeona pia kuwa kutokana na mazingira hayo maisha yake yalikuwa magumu tangu utotoni mwake. Katika maisha halisi hutokea mara nyingi kuwa maisha yanapokuwa magumu kiasi hicho, watu wengi hushawishika kuwa waasi dhidi ya jamiii zao. Kwa maneno mengine, jamii inapomnyima haki zake za kibinadamu na mahitaji yake ya kimsingi, basi inamlazimisha mtu huyo kuwa mhalifu na adui wa mfumo wa kijamii. Lakini tunaona kuwa ingawa mhusika mkuu wa *Siku Njema* anadhulumiwa na jamii yake, hali hiyo haimfanyi kuwa hayawani. Anapokabiliwa na majaribu magumu, anajitahidi kuushikilia utu na uadilifu.

Anabeuliwa kwa kuitwa “mwanaharamu” kwa kuwa babake hakujulikana na mamake hakuolewa. Kuhusu matusi na maonevu hayo, anasema: “Hili la kuitwa mwanaharamu lilinikeketa maini kama msumeno na kunikoesha furaha daima: (uk. 8). Uungwana wa mhusika huyu haumruhusu kuwatusi wanaomtusi. Yeye anaona kuwa mbali na kumwonea, wanaomtusi hawaelewi jamii yao. Lau wangeielewa wangejua kwamba yeye hastahili kulaumiwa kwa kuzaliwa nje ya ndoa. Kuhusu suala hili anabuni msemu usemao kuwa “hakuna mwanaharamu, kitendo chenyewe ndicho cha haramu”. Hii inamaanisha kuwa wazazi wake ndio wanaostahili kulaumiwa kuwa kufanya mapenzi nje ya ndoa kitendo kilichopelekea kuzaliwa kwake. Mhusika huyu anaamini kuwa matendo maovu ya wanadamu ndiyo chanzo cha matatizo ya kijamii. Lau wanadamu wangukuwa waongofu, jamii ingekuwa kama paradiso na maisha yangejaa raha na utulivu.

Kitendo cha wazazi wa msimulizi kilichotajwa hapo juu na matokeo yake vinakuwa funzo kubwa kwa mhusika huyu. Katika maisha yake yote anafanya juhudi kubwa ili asiingiliane kimapenzi na mwanamke ambaye hakumuoa. Licha ya majaribu mengi anayopata kutokana na wanawake wanaomtaka kwa mapenzi, hatetereki katika msimamo wake.

Utu na ustahamilivu wa mhusika mkuu unazidi kujitokeza katika mahusiano yake na mke wa mjomba wake - Mwana Saumu. Mwanamke huyu anasawiriwa kama mtu mwenye wivu, inda, ukorofi na undani. Msanifu Kombo anasema kumhusu: “Mwana Saumu alinitendea madhila yasiyokuwa na mfano: (uk. 23). Unyama wa Mwana Saumu unafikia kilele chake anapojaribu kumuua msimulizi kwa kumtilia sumu katika chai. Kinachomsalimisha ni dokezo alilokwishapewa na rafikiye Vumilia, juu ya mpango wa Mwana Saumu wa kumwagamiza. Wivu ndio unaomchochea mwana Saumu kumuua Msanifu Kombo. Kijana huyu anapofanya mtihani wa kitaifa wa shule za msingi anashinda vizuri sana. Tukio hili linatibua kinyongo cha Mwana Saumu dhidi yake. Msanifu kombo

anamsamehe mama huyu kwa maovu yote anayomtendea. Anampa heshima kama mama yake na hatuoni hata akifikiria kulipiza kisasi kwa unyama anaotendewa. Mtunzi wa riwaya hii anataka mfano bora wa utu na ustahamilivu wa mhusika mkuu uwe ni wa kuigwa na hadhira yake.

Kupitia kwa mhusika mkuu, mwandishi anabainisha kwamba ukweli ni mojawapo ya nguzo muhimu za utu na uungwana. Mhusika huyu anasawiriwa kwama mpenda ukweli na aliye tayari hata kuhatarisha maisha yake ili kuutetea. Tunaona jinsi anavyojitia hatarini kwa kuripoti kwa polisi jinai la Selemani Mapunda, akijua kwamba jambazi hilo litalipiza kisasi dhidi yake. Anasema:

Nilielewa fika kuwa ukipenda ukweli huwa hupendezi. Bali sikuchelea kusema ukweli. Nilipiga moyo konde kusimama jadidi upande wa ukweli hata kama uamuzi wangu huo ungelinipatisha kifo cha mapema (uk. 21).

Watu wanampenda na kumhesimu Msanifu Kombo kutokana na msimamo wake thabiti wa kuutetea ukweli. Hali hii inampa moyo wa kushikilia hiyo sera yake nzuri.

Kufikia hapa imedhahirika kwamba mhusika mkuu wa riwaya inayoshughulikiwa ni mtu wa kipekee kwa sababu ya hulka yake nzuri. Inaelezwa riwayani kuwa hulka hiyo ameirithi kutoka kwa marehemu mamake. Wahusika wengine riwayani wanalinganisha tabia zake nzuri na zile za mamake. Kwa mfano, mjomba wake anamwambia: "Unaupenda ukweli kama marehemu mamako" (uk. 42). Naye Bi Rahma, Shogake marehemu Zainabu, anamwambia Kombo: "... Nawe mtoto mzuri kama mamako Zainabu, huna doa wala ngoa..." (uk. 29). Wazo ambalo mwandishi analiwasilisha hapa ni kuwa mtoto hurithi hulka na tabia za wazazi wake. Kipawa cha uandishi cha mhusika mkuu pia kimetumiwa kulijenga wazo hili. Tunaelezwa kuwa Msanifu Kombo ameirithi ustadi wake katika kutumia lugha ya Kiswahili kutoka kwa wazazi wake. Mamake alikuwa msanii hodari wa nyimbo za taarabu, naye babake alikuwa mshairi maarufu.

Kipengele kingine muhimu katika maudhui ya riwaya hii ni suala la kuwa na matumaini maishani. Mkabala wa mhusika mkuu wa kuwa na matumaini kwamba mambo yatabadilika na kuwa mazuri ndio unaompa nguvu na ujasiri wa kukabilia na hali ngumu za maisha. Motifu ya "siku njema" imetumiwa kote riwayani kutilia mkazo wazo hili la matumaini. Motifu hii inamaanisha kwamba hata kama mambo ni mabaya sasa, yanatarajiwa kubadilika na kuwa mazuri baadaye. Motifu inayohusika imedondoshwa kutoka diwani ya S.A. Mohamed: *Sikate Tamaa* (1980), hasa kutokana na shairi lenye kichwa cha "Siku Njema".

Ni vipi ambavyo wazo la matumaini linalojengwa kwa kutumia motifu ya “siku njema” linavyohusiana na maadili yaliyoelezwa hapo juu? Jawabu ni kuwa mwandishi anaelekea kusema kuwa mwanadamu akiwa mvumilivu, mkweli na mwenye kushikilia utu, hata akifikwa na masaiibu makubwa kiasi gani, ataweza kuyashinda. Hivi ni kusema kuwa uadilifu una uwezo wa kuibadilisha hali mbaya ikawa nzuri.

2.1 Tathmini ya Hadithi na Maudhui

Hadithi inayosimuliwa katika riwaya ya Siku Njema ni ya kiuhalisia na ya kuvutia. Mazingira ya kijamii yanayosawiriwa riwayani ni ya ki-Afrika Mashariki. Vipengele vya riwaya kama vile wahusika na masula yanayoshughulikiwa na mwandishi vinaendana na mazingira hayo. Mwandishi anafaulu kumgurisha msomaji hadi katika ulimwengu wa riwayani na kumdumisha huko kwa kutumia stadi za usimuliaji. Hulka njema ya mhusika mkuu inachangia katika mvutio wa hadithi kwa kuwa maadili anayoyatetea yanaoana na yale ya jamii za Afrika Mashariki. Kwa maneno mengine mhusika mkuu ni mfano ufaao kuigwa wa mwanadamu nayetumia utu kama ngao ya kujikinga na maovu.

Mbinu mojawapo ya usimulizi anayitumia mwandishi ni taharuki. Taharuki hiyo inatokana na kitendawili cha nani babake mhusika mkuu. Anapoanza safari ndefu ya kutoka nchi na mahali alipozaliwa kwenda Kenya kumtafuta babake, swali linalomjia msomaji ni kwamba je, atampata? Swali hili linazua mkururo wa maswali mengine kama yafuatayo: Je, msanifu Kombo asipofanikiwa kumpata babake, maisha yake yatakwendaje? Je, akimpata maisha yake yatachukua mkondo gani? Maswali haya yanamtia msomaji hamu ya kutaka kuendelea kusoma. Hamu hii inadumishwa mpaka mwisho wa hadithi kwa kuwa kitendawili cha nani baba wa mhusika mkuu hakiteguliwi hadi masimulizi yanapofikia ukingoni.

Mojawapo ya dosari za hadithi na pia maudhui ya riwaya inayoshughulikiwa inatokana na uhusiano baina ya mhusika mkuu wa wanawake. Hapo juu tuligusia msimamo wa Msanifu Kombo kuhusu mapenzi, kwamba yanafaa tu katika muktadha wa ndoa. Msimamo huu unadhoofishwa na maelezo kwamba mhusika huyu anawaogopa wanawake, hana uwezo wa kumpenda mwanamke, na hivyo hataki kuoa. Jambo hili linakaririwa mara kadhaa, na hivyo linakuwa motifu nyingine muhimu riwayani. Haielezwi kwa nini mhusika huyu anawaogopa wanawake na haieleweki kwa nini sifa hii inapewa umuhimu mkubwa katika masimulizi. Mwishoni mwa hadithi tunaielezwa ghafla kuwa mhusika mkuu amemuoa Vumilia, ambaye alikuwa amemkataa siku za nyuma, na kwamba wamepata watoto watatu. Ingawa matukio haya yanatetewa kwa hoja kwamba “Hakuna kitu cha kudumu ila mabadiliko yenyewe”, hayaoani

vizuri na mkondo mkuu wa masimulizi. Hatuelezwi ambadiliko yanayohusika yalikujae katika hulka ya msimulizi na yalisababishwa na nini. Msomaji anahisi kuwa kisehemu hiki kilipachikwa mwishoni mwa hadithi wala hakikuwa katika mpango wa awali wa mwandishi. Labda huu ni mfano mwingine wa madhara ambayo waandishi chipukizi wanazifanyia kazi zao wenyewe kwa kufuata maagizo ya miungu wajulikanao kama wachapishaji "kuziboresha" kazi hizo.

Kasoro nyingine ya riwaya inayoshughulikiwa ni kuwa baadhi ya masuala nyeti ya kijamii yaliyogusiwa hayakukuzwa wala hayakuoanishwa vizuri. Katika kuzungumzia mazingira ya kijamii yaliyodhibiti maisha yake, msimuliaji anagusia matatizo makubwa ya kijamii nchini Kenya na Tanzania. Kwa mfano, anashinda kwa maki za juu sana katika mitihani wake wa shule ya msingi na hivyo kupata nafasi ya kuendelea na masomo katika shule ya upili ya Buguruni, lakini napoteza nafasi hiyo kwa kutokuwa na wazazi wa kumlipia karo. Tukio hili linadokezea uoza wa mfumo wa jamii inayohusika. Hakuna taifa lililostaarabika ambalo linawaachilia watoto wake werevu zaidi kupotea ati kwa sababu hawawezi kugharamia masomo yao. Mwandishi hakushughulikia suala hili. Mfano mwingine, safari hii unaohusu Kenya, ni kukosa kazi kwa msimulizi napowasili Mombosa. Anasema:

Lakini haikuwa rahisi kupata kazi kwangu. Vile vidonda-ndugu viitwavyo ukabila na milungula vilizaga na kujifaruga katika kila ofisi (uk. 69).

Maelezo haya ya kisitiari yanaufichua barabara uoza wa kijamii nchini Kenya katika miaka ya sabini. Ukabila na mapendeleo ni sumu iliyovumbuliwa na watawala wa Kenya tangu uhuru, na inaendelea kulidhoofisha taifa hili. Hili pia ni jambo zito ambao lingeshughulikiwa zaidi na mtunzi wa *Siku Njema*.

Kwa kuzingatia hoja zilizotolewa hapo juu, ni wazi kwamba Walibora hakulipa uzito wa kutosha suala la udhibiti wa mazingira ya kiuchumi na kisiasa juu ya maisha ya wahusika wake. Baadala yake ameelekea kuonyesha kuwa kwa kiasi kikubwa mkondo wa maisha yao unategemea matendo ya wazazi wao na wao wenyewe. Kama tulivyoonyesha, mfumo wa jamii pana una athari kubwa zaidi.

3.0 Fani

Kifani, mtunzi wa *Siku Njema* amefaulu katika vipengele vingi. Usimulizi wa nafasi ya kwanza aliotumia unaendana vizuri na dhamira kuu ya riwaya inayohusu hatua za ukuaji na faraja anayopata yatima maskini baada ya kipindi kirefu cha dhiki. Njia hii ya usimulizi inatuingiza moja kwa moja kwenye mkondo wa fikira na hisia za msimulizi, na hivyo kutawezesha kumfahamu vizuri. Katika riwaya inayohusika msomaji anashawishika kumpendelea na kumhurumia msimulizi kwa masaibu yanayompata na kwa kuwa hana hatia na nia yake ni safi.

Lugha ya mtunzi ina mvutio mkubwa kwa jinsi ilivyo fasaha na vilivyopambwa kwa methali, nahau na tamathali anuwai. Tashibiha zimetumiwa kwa wingi ili kutilia nguvu maelezo ya hadithini. Pia mtunzi ametumia sitiari chache lakini ambazo hazisahauliki kwa urahisi. Kwa mfano:

- (a) Mamake msimulizi anapokufa, analinganisha kifo na ukungu katika sitiari ifuatayo: "Kumbe maisha ni ukungu; lichomozapo jua la mauti hayana budi kutoweka" (uk. 13).
- (b) Ugumu wa maisha unalinganishwa na kifuu cha nazi katika sitiari ifuatayo: "Maisha kwa kawaida ni magumu zaidi ya kifuu cha nazi. Nilisadiki maisha ni kufuu kitupu kwa jinsi yalivyoniendea kombo: (uk. 110).

Tamathali zilizotumika riwayani ni mpya kwa kuwa msimulizi kazibuni mwenyewe na zinatoa mchango mkubwa katika kujenga umbuaji wa kazi hii.

Mazingira ya hadithini yanapobadilika, yaani msimulizi anapotoka mahali pamoja kwenda mahali pengine hali hiyo inaakisiwa na mabadiliko ya lugha. Tofauti katika matumizi ya lugha zinatumiwa pia kubainishia matabaka ya wahusika mbalimbali. Msimulizi napokuwa Tanga, mawasiliano baina yake na wahusika wengine kama vile mjomba wake na mkewe Mwana Saumu, Vumilia, Rehema na wengineo, lugha inayotumiwa ni Kiswahili Sanifu. Lakini napokwenda Mombasa, tunaona kuwa watu anaohusiana nao wanazungumza lahaja ya Kimvita. Watu kama hao ni Amina na Rashidi ambao wanamsaidia kwa mambo mengi. Amina anamwambia: "Ndoo tulale" (uk. 58). Naye Rashidi anamwambia kuhusu Bakari: "... Yuateza na uhai wake huyo ... sijui kwa nini yuateza na sharia ..." (uk. 64). Matumizi ya Kimvita yamepigwiwa mstari.

Kiswahili cha bara, hasa cha magharibi mwa Kenya kinajitokeza msimulizi anapofika Kitale. Mhudumu katika hoteli anapokwenda kwa kifungua kinywa anamwambia: "Kumbe wewe unakulanga chai ya stringi... na una Kiswahili nzuri, yaani umeishiko Mombosa ama nini?"

Watu wa tabaka la juu wanajitofautisha kwa Kiswahili chao kilichoathriwa sana na Kiingereza. Tunaona kwa mfano jinsi Bi Mercy na bintiye Alice wanavyochanganya Kiswahili na Kiingereza (uk. 108).

4.0 Hitimisho

Siku Njema iko kwenye safu ya riwaya bora zilizotokea nchini Kenya. Kwa kuwa ni kazi ya kwanza ya mwandishi anayehusika inaleta matumaini kwamba ataendelea kuandika riwaya bora. Mwandishi wa riwaya hii anaonyesha

mapenzi makubwa juu ya lugha ya Kiswahili. Nathari yake imejengwa kwa maneno mateule na kwa ujumla imedhamiriwa kudhihirisha ukwasi na utukufu wa Kiswahili.

Kimtindo na kimaudhui athari za Shaaban Robert kwa mwandishi huyu zinajitokeza waziwazi. Itakumbukwa kwamba maudhui ya uungwana na utu yaliyofafanuliwa hapo juu yalimshughulisha sana Shaaban Robert katika tungo zake za kinathari na kishairi. Jinsi Walibora anavyokitetea Kiswahili na kukionea fahari pia anadokeza kuathiriwa kwake na mwandishi maarufu wa Tanzania aliyetajwa hapo juu. Katika kipengele cha uhusika tunaona kuwa mamake msimulizi anafanana sana na Siti. Mtindo wa Shaaban Robert wa kuchanganya ushairi na nathari pia unajitokeza katika riwaya ya *Siku Njema*.

Pamoja na athari zote hizo, *Siku Njema* ina ile sifa itarajiwayo katika riwaya bora, yaani upya.